

Ireneusz Jaźwiński

Kapitał społeczny w gospodarce opartej na wiedzy

Ekonomiczne Problemy Usług nr 57, 419-426

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IRENEUSZ JAŻWIŃSKI

Uniwersytet Szczeciński

ijazwinski@wp.pl

KAPITAŁ SPOŁECZNY W GOSPODARCE OPARTEJ NA WIEDZY¹

Wprowadzenie

Do ważnych czynników wpływających na rozwój społeczno-gospodarczy i wzrost gospodarczy należy zaliczyć kapitał społeczny. W określonych ujęciach kapitał ten może być postrzegany jako jedna z podstawowych determinant życia społeczno-gospodarczego. Kapitał społeczny jako pojęcie wielowymiarowe rozpatruje się w różnych aspektach, również w kontekście gospodarki opartej na wiedzy. Podkreśla się, że „siłą napędową gospodarki opartej na wiedzy jest substytucja kapitału fizycznego przez kapitał wiedzy oraz samowzmacniający się wzajemnie proces akumulacji kapitału wiedzy, kapitału ludzkiego i kapitału społecznego”². Celem pracy jest przybliżenie koncepcji kapitału społecznego z odniesieniem do gospodarki opartej na wiedzy.

1. Istota kapitału społecznego

Definicje i opisy kapitału społecznego przedstawiono w literaturze przedmiotu. Kapitał ten J.C. Coleman definiuje jako „umiejętność współpracy międzyludz-

¹ Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009-2011 jako projekt badawczy nr N N114 297137.

² G. Ray i in., *Increasing returns to scale in affluent knowledge-rich economies*, „Growth and Change” 2001, 32, s. 491-510, za: R. Domański, *Samowzmacnianie rozwoju miast i regionów w gospodarce intensyfikującej wykorzystanie wiedzy. Wnioski z nowej teorii wzrostu endogenicznego*, Przegląd Geograficzny 2005, t. 77, s. 137.

kiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów”³. Natomiast F. Fukuyama wskazuje, że kapitał społeczny to „zdolność wynikająca z rozpowszechnienia zaufania w obrębie społeczeństwa lub jego części”⁴. Autor ten zwraca uwagę, iż kapitał społeczny wiąże się z istnieniem określonego zbioru nieformalnych reguł lub norm podzielanych przez członków grupy, które zezwalają na ich wzajemną kooperację, a normy tworzące kapitał społeczny powinny zawierać pozytywne cechy, takie jak prawdomówność, dotrzymywanie zobowiązań czy wzajemność.

Kapitał społeczny jest częścią składową kapitału. W literaturze kapitał określa się jako zasób, czynnik, środek, dobro, bogactwo, aktywo użyteczne w gospodarowaniu. Istota kapitału jest wiązana z kategorią wartości. Tradycyjnie pojęcie kapitału oznaczało przede wszystkim kapitał rzeczowy, a także finansowy. Współcześnie kapitał uznaje się za kategorię ekonomiczną o szerokim znaczeniu. W literaturze opisuje się różne kapitały: naturalny, rzeczowy, fizyczny, materialny, ekonomiczny, finansowy, ludzki, intelektualny, wiedzy, społeczny, strukturalny, organizacyjny, relacyjny, kulturowy, a nawet kapitał zdrowia, duchowy czy moralny⁵. Przy określaniu relacji między wymienionymi kapitałami może być przyjmowanych wiele podejść.

Warto wskazać, że kapitał społeczny może być rozpatrywany w różnych skalach, np. przedsiębiorstwa, organizacji, gospodarstwa domowego, państwa, regionu, miasta. Często bywa rozważany w kontekście instytucji i ekonomii instytucjonalnej. W literaturze akcentuje się, że kapitał ten obniża koszty transakcyjne oraz pozwala na łatwiejsze i bezpieczniejsze działanie⁶. Rozwój kapitału społecznego wiąże się z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego. Za źródła tego kapitału są uznawane⁷: rodziny; społeczności, w tym integracja sąsiedzka i zakres grup przyjaciół; zinstytucjonalizowane i zakumulowane formy współdziałania, takie jak organizacje ekonomiczne związane z przedsiębiorczością, etosem biznesu i pracy, kreatywnością oraz odpowiedzialnością społeczną; społeczeństwo obywatelskie i organizacje po-

³ J.C. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology” 1988, 94, za: E. Rak-Młynarska: *Kapitał społeczny*, w: B. Szlachta (red.), *Słownik społeczny*, Wyd. WAM, Kraków 2004, s. 498.

⁴ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa-Wrocław 1997, s. 39.

⁵ B. Klimczak, *Nieoczekiwany dar wolności*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2007, s. 787 i n.

⁶ D. Moroń, *Kapitał społeczny – próba definicji*, w: D. Moroń (red.), *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, s. 27.

⁷ J. Bartkowski, *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, w: M. Herbst (red.), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 88.

zarządowe; sektor publiczny: władza publiczna i jej instytucje; więzi etniczne oraz wspólne wartości i wspólna kultura społeczna.

2. Kapitał społeczny a kapitały intelektualny i ludzki

Kapitał społeczny jest bardzo blisko powiązany z kapitałem intelektualnym, który odgrywa kluczową rolę w gospodarce opartej na wiedzy. W „Raporcie o kapitale intelektualnym Polski” określono ten kapitał jako „ogół niematerialnych aktywów ludzi, przedsiębiorstw, społeczności, regionów i instytucji, które, odpowiednio wykorzystane, mogą być źródłem obecnego i przyszłego dobrostanu”⁸. Stwierdzono również, że kapitał społeczny jest jednym z czterech komponentów kapitału intelektualnego. Poszczególne komponenty kapitału intelektualnego zdefiniowano w następujący sposób⁹:

- kapitał ludzki to potencjał zgromadzony we wszystkich ludziach, wyrażający się w ich wykształceniu, doświadczeniu życiowym, postawach, umiejętnościach i mogący służyć poprawie aktualnego i przyszłego dobrobytu społecznego;
- kapitał strukturalny (organizacyjny) to potencjał zgromadzony w elementach infrastruktury narodowego systemu edukacji i innowacji – placówkach oświatowych, naukowych, badawczych, infrastrukturze teleinformatycznej, własności intelektualnej;
- kapitał społeczny to potencjał zgromadzony w społeczeństwie w postaci obowiązujących norm postępowania, zaufania i zaangażowania, które wspierając współpracę i wymianę wiedzy, przyczyniają się do wzrostu dobrostanu;
- kapitał relacyjny to potencjał związany z wizerunkiem na zewnątrz (zagranicą), poziomem integracji z globalną gospodarką, atrakcyjnością dla jej zagranicznych klientów – partnerów handlowych, inwestorów, turystów.

W literaturze przedstawiono także inne ujęcia określające relacje między kapitałem społecznym a kapitałem intelektualnym. Według jednego z tych ujęć za elementy kapitału intelektualnego uznano: kapitał społeczny, kapitał ludzki, kapitał organizacyjny¹⁰. Natomiast zgodnie z innym podejściem w skład kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa wchodzi: kapitał ludzki, czyli kompetencje, zdolności intelektualne i motywacje; kapitał organizacyjny, czyli struktury wewnętrzne i ze-

⁸ *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2008, s. 5.

⁹ Tamże.

¹⁰ A. Sopińska, *Istota kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, w: P. Wachowiak (red.), *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005, s. 47.

wewnętrzne, a także kapitał rozwojowy; kapitał społeczny, czyli kapitały strukturalny, poznawczy i wymiar stosunków międzyludzkich¹¹.

Kapitał społeczny jest również blisko powiązany z kapitałem ludzkim, który jest postrzegany jako strategiczny zasób w gospodarce opartej na wiedzy. Zgodnie z definicją R. Szarfenberga kapitał ludzki to „wiedza, umiejętności, zdolności, wykształcenie, doświadczenie, kompetencje oraz zdrowie, które są udziałem każdego człowieka. Można rozszerzyć zakres tego terminu na wszelkie cechy poszczególnych osób odpowiadające za ich możliwości, kondycję oraz sprawność intelektualną i manualną”¹². Na sytuację w dziedzinie kapitału społecznego i związanego z nim kapitału ludzkiego oddziałuje wiele czynników, między innymi wiedza, edukacja, kompetencje, współpraca i zaufanie społeczne, kultura, zdrowie, bezpieczeństwo. W tabeli 1 wykorzystując ujęcie przedstawione w literaturze, porównano kapitały ludzki i społeczny.

Tabela 1

Atrybuty kapitału ludzkiego i społecznego

Kapitał ludzki	Kapitał społeczny
<ul style="list-style-type: none"> – Struktura wieku ludności i wskaźnik obciążenia osób w wieku produkcyjnym osobami w wieku przed- i poprodukcyjnym – Aktywność zawodowa ludności – Wskaźnik zatrudnienia – Poziom wykształcenia i kwalifikacje zawodowe, struktura zawodowa – Zamożność ludności – Poziom zdrowotności 	<ul style="list-style-type: none"> – Odpowiedzialność ekonomiczna i społeczna, gotowość do oszczędzania – Gotowość do podejmowania ryzyka ekonomicznego i zawodowego – Przedsiębiorczość i pracowitość – Otwartość na nowe idee – Gotowość do uczenia się, samokształcenia i podnoszenia wiedzy – Gotowość do współpracy i wymiany doświadczeń, zaufanie do instytucji i partnerów na rynku – Altruizm społeczny, postawy prospołeczne – Dyscyplina społeczna, gotowość do podporządkowania się normom społecznym – Zdolność do społecznego kompromisu i dialogu, rozumienie konieczności realizacji potrzeb nadrzędnych w procesie współpracy

Źródło: W.M. Gaczek, J.W. Komorowski, *Kapitał ludzki i społeczny regionu jako element rozwoju gospodarczego*, w: W.M. Gaczek (red.), *Innowacje w rozwoju regionu*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005, s. 53.

¹¹ D. Węziak-Białowolska, *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowanie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010, s. 25.

¹² R. Szarfenberg, *Kapitał ludzki*, w: B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon polityki społecznej*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 64.

3. Znaczenie i pomiar kapitału społecznego

Kapitał społeczny jest ważnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego. Współcześnie kapitał ten oddziałuje na możliwości kreowania gospodarki opartej na wiedzy, która powinna opierać się w znaczącym stopniu na wykształconych i utalentowanych ludziach tworzących i wykorzystujących wiedzę. W literaturze wymienia się cztery filary gospodarki opartej na wiedzy¹³: system gospodarczy i instytucjonalny, który motywowałby do efektywnego wykorzystania posiadanej wiedzy oraz tworzenia nowych jej zasobów; infrastrukturę informacyjną; wykształconych ludzi, którzy tworzą i umiejętnie wykorzystują wiedzę; system innowacyjny. Rozwinięty kapitał społeczny ułatwia akumulację wiedzy. Jednocześnie kapitał społeczny należy do podstawowych czynników decydujących o innowacyjności i konkurencyjności, co jest szczególnie istotne z punktu widzenia gospodarki opartej na wiedzy. Wpływa na procesy inwestowania i oszczędzania, atrakcyjność inwestycyjną, warunki życia i pracy ludności, pozyskiwanie i utrzymywanie inwestorów zewnętrznych i wewnętrznych oraz inne procesy.

O znaczeniu kapitału społecznego w rozwoju Polski świadczą wnioski z rządowego raportu „Polska 2030. Wyzwania rozwojowe”¹⁴, w którym „Wzrost kapitału społecznego Polski” zaliczono do dziesięciu podstawowych wyzwań dla kraju, a w rekomendacjach końcowych między innymi stwierdzono, że „w perspektywie 2030 roku zagrożeniem jest utrzymywanie się w Polsce niskiego poziomu kapitału społecznego. Może to negatywnie wpłynąć na czynniki konieczne do stworzenia warunków dla wzrostu gospodarczego, modernizacji i budowy długookresowej pozycji konkurencyjnej w świecie”¹⁵. Warto również zaznaczyć, iż w raporcie „Diagnoza Społeczna 2009” zwrócono uwagę na występowanie związku między kapitałem społecznym a dobrobytem materialnym w polskich miastach¹⁶.

Ważnym zagadnieniem jest pomiar kapitału społecznego jako czynnika oddziałującego na rozwój gospodarki opartej na wiedzy. Sytuacja w obszarze tego kapitału może być obrazowana za pomocą różnych wskaźników¹⁷. Do podstawowo-

¹³ T. Michalczyk, S. Musioł, *Kapitał ludzki i społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny w świetle nowej analizy instytucjonalnej*, w: M. Szczepański, K. Bierwiaczonek, T. Nawrocki (red.), *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 65.

¹⁴ *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009.

¹⁵ Tamże, s. 378.

¹⁶ J. Czapiński, *Kapitał społeczny*, w: J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 276.

¹⁷ Zob. A.B. Czyżewski, M. Góralczyk-Modzelewska, E. Saganowska, M. Wojciechowska, *Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego w Polsce*, Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN, Warszawa 2001, s. 8 i n.

wych mierników kapitału społecznego można zaliczyć¹⁸: liczbę organizacji pozarządowych i frekwencję w wyborach, zwłaszcza samorządowych. O wysokim poziomie rozwoju tego kapitału świadczy niski poziom przestępczości. Oceny rozwoju kapitału społecznego na przykładzie polskich miast dokonano w ramach badania „Diagnoza Społeczna 2009”. Jako wskaźniki kapitału społecznego przyjęto¹⁹: zaufanie interpersonalne; dobrowolną (niewymuszoną np. charakterem samorządu zawodowego) przynależność do organizacji i pełnienie w nich funkcji; udział w nieprzymusowych zebraniach publicznych i zabieranie na nich głosu oraz organizowanie takich zebrań; dobrowolne działania na rzecz społeczności lokalnej; udział w wyborach samorządowych; pozytywny stosunek do demokracji, która tworzy najbardziej sprzyjające warunki dla rozwoju kapitału społecznego²⁰. Ze względu na charakter kapitału społecznego warto go analizować i mierzyć w ujęciu porównawczym.

Podsumowanie

Kapitał społeczny oddziałuje na funkcjonowanie i rozwój gospodarki opartej na wiedzy. Wiąże się z kooperacją opartą na zaufaniu. Warto podkreślić, że kapitał społeczny wykazuje bliskie związki z kapitałami intelektualnym i ludzkim. Bywa uznawany za jeden z komponentów kapitału intelektualnego. Wspiera współpracę i wymianę wiedzy. Pozwala na efektywniejsze wykorzystanie kapitału ludzkiego. Im wyższy jest poziom rozwoju kapitału społecznego, tym większy jest potencjał rozwoju. Kapitał społeczny ułatwia akumulację wiedzy, poprawia innowacyjność i konkurencyjność. Istnieją możliwości dynamizowania rozwoju gospodarki opartej na wiedzy dzięki inwestowaniu w kapitał społeczny i tworzeniu warunków sprzyjających jego lepszemu wykorzystaniu. Wzrost kapitału społecznego w Polsce wymienia się wśród najważniejszych wyzwań rozwojowych dla kraju.

¹⁸ Por. tamże, s. 9 i n.

¹⁹ J. Czapiński, *Kapitał społeczny*, w: J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 271.

²⁰ W innej powiązanej koncepcji pomiaru kapitału społecznego uwzględniono następujące elementy: zaufanie do instytucji państwowych, przedsiębiorstw, organizacji; zaufanie do innych ludzi; stosunki z przyjaciółmi; istnienie i jakość ogólnie przyjętych norm zachowań w społeczności; przynależność do organizacji i pełnienie w nich funkcji; dobrowolna działalność na rzecz społeczności lokalnej; ocena sąsiedztwa i miejsca zamieszkania; tolerancja; stosunek do demokracji; jakość działania instytucji i urzędów państwowych (administracji państwowej). D. Węziak-Białowolska, *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowanie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010, s. 52, 86.

Literatura

1. Bartkowski J., *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, w: M. Herbst (red.), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
2. Coleman J.C., *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology” 1988, 94.
3. Czapiński J., *Kapitał społeczny*, w: J. Czapiński, T. Panek (red.): *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009.
4. Czyżewski A.B., Góralczyk-Modzelewska M., Saganowska E., Wojciechowska M., *Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego w Polsce*, Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN, Warszawa 2001.
5. Domański R., *Samowzmacnianie rozwoju miast i regionów w gospodarce intensyfikującej wykorzystanie wiedzy. Wnioski z nowej teorii wzrostu endogenicznego*, „Przegląd Geograficzny” 2005, t. 77.
6. Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa-Wrocław 1997.
7. Gaczek W.M., Komorowski J.W., *Kapitał ludzki i społeczny regionu jako element rozwoju gospodarczego*, w: W.M. Gaczek (red.), *Innowacje w rozwoju regionu*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005.
8. Jaźwiński I., *Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego w świetle badań ankietowych*, *Ekonomiczne Problemy Usług* 2009, nr 35.
9. Jaźwiński I., *Współczesne uwarunkowania lokalnego rozwoju społecznego*, w: H. Babis (red.), *Budowa lokalnych partnerstw na rzecz integracji społecznej*, PTE, Szczecin 2009.
10. Klimczak B., *Nieoczekiwany dar wolności*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2007.
11. Michalczyk T., Musioł S., *Kapitał ludzki i społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny w świetle nowej analizy instytucjonalnej*, w: M. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki (red.), *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.
12. Moroń D., *Kapitał społeczny – próba definicji*, w: D. Moroń (red.), *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
13. *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009.
14. Rak-Młynarska E., *Kapitał społeczny*, w: B. Szlachta (red.), *Słownik społeczny*, Wyd. WAM, Kraków 2004.

15. *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2008.
16. Ray G. i in., *Increasing returns to scale in affluent knowledge-rich economies*, „Growth and Change” 2001, 32.
17. Sopińska A., *Istota kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, w: P. Wachowiak (red.), *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005.
18. Szarfenberg R., *Kapitał ludzki*, w: B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon polityki społecznej*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.
19. Węziak-Białowolska D., *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowanie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.

SOCIAL CAPITAL IN THE KNOWLEDGE-BASED ECONOMY

Summary

Social capital is a crucial determinant of socio-economic life. It influences the possibility of creating a knowledge-based economy and society that should to a high degree rely on well-educated and talented people creating and applying knowledge. It is stressed that the knowledge-based economy is driven by substitution of physical capital by the capital of knowledge and by a process of accumulation of knowledge capital, human capital and social capital, which strengthen each other. In the paper a concept of social capital in reference to the knowledge-based economy is introduced. The essence of social capital is described, including in the aspect of notion of capital. The social capital is also presented in the context of its significance and measurement.

Translated by Ireneusz Jaźwiński